

МИРЈАНА ЖИВОИНОВИЋ
(Византолошки институт САНУ, Београд)

АКТИ О АДЕЛФАТИМА ПРИЛОГ ВИЗАНТИЈСКО-СРПСКОЈ ДИПЛОМАТИЦИ*

Проучавањем формулара византијских *аделфатѿорских* аката закључили смо да су српске повеље о стварању аделфата (1317/1318, око 1321. и 1332) веродостојни преписи, сачињени у Хиландару као збирни документи, вероватно по налогу игумана Гервасија. Дакле, то су манастирски преписи.

Кључне речи: аделфат, аделфатор, диспозиција, игуман, издржавање, потпис, препис, прот, реципрочан, краљ.

The study of the formulas of the Byzantine *adelphatorika* acts enables us to conclude that the Serbian charters (1317/1318, ca 1321 and 1332) concerning the establishment of the *adelphata*, are authentic copies. Those documents, created in Hilandar, each consist of two individual acts – request of the future *adelphatarios* and the decision by the Assembly of Brotherhood, which were most likely created at the request of hegoumenos Gervasios.

Keywords: *adelphaton*, *adelphatarios*, disposition, hegoumenos, maintenance, signature, copy, prōtos, reciprocal, king.

Бројни грчки и српски документи обавештавају о даровањима непокретних добара или давању новца појединим светогорским манастирима, под условом да ће дародавац, када уђе у обдарени манастир, уживати сва права, али и испуњавати све обавезе као остали братственици,¹ или да ће му манастир давати издржавање у намирницама тамо где буде боравио, што је била редовна пракса када су дародавци биле жене. Аделфати су стварани склапањем споразума

* Чланак је настао у оквиру рада на пројекту *Традиција, иновација и идентитет у византијском свету*, бр. 177032, који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Веома угледни дародавци добијали су тзв. *δίκονία υερωντικῆ*, тј. бољи смештај и неке друге погодности у односу на остале монахе, в. овде аделфат Алексија Агуемиса Метохита, 671, 672 и нап. 50.

између будућег аделфатора – световног лица или монаха изван Свете Горе, као и припадника светогорске монашке заједнице, са једне стране, и братства манастира у који је он намеравао да уђе, са друге. Услов је био да је будући аделфатор власник имовине коју може отуђити у корист манастира или да је располагао новцем за куповину издржавања. Због тога се у акту будућег аделфатора излаже на чему се заснивало његово право власништва,² као и разлози због којих се он одлучио да обезбеди аделфат за себе – а када је то чинио светогорски монах, и за своје ученике (μαθηταί) и послушнике (ύπουροί), док је световно лице готово редовно, поред аделфата за себе, обезбеђивало издржавање и за своју жену.

Садржина аката о аделфатима – њиховим уживаоцима, имовини коју су уступали, броју ствараних аделфата, као и количини и врстама намирница које ће од манастира добијати, већ је привукла нашу пажњу.³ У овом раду ћемо се детаљније осврнути на дипломатичку страну аката о аделфатима,⁴ што нам више него документи које смо раније имали на располагању омогућавају, у новије време издати у серији *Archives de l'Athos*, до сада непознати, аделфаторски акти. Недовољно познавање дипломатике аката о аделфатима навело нас је на погрешан закључак о преради повеља за аделфате које су краљеви Милутин и Душан купили од Хиландара за хелију Светог Саве у Кареји.⁵ Покушаћемо, узимајући у обзир податке неких грчких аделфаторских аката и њихова дипломатичка обележја, као и поновним освртом на поменуте српске повеље, да докажемо њихову веродостојност.

Καράκιηερ грчких уговора о аделфатима. – Аделфаторски акти су приватно-правни споразуми који су, попут уговора о закупу, поравнању после вођеног спора, итд., склапани реципрочним актима (ἀμοιβαία έγγραφα) којима су заинтересоване стране – будући аделфатор и братски сабор или само прваци (πρόκριτοι) манастира у који је будући аделфатор намеравао ући – узајамно гарантовали испуњавање и поштовање договорених обавеза.⁶ Акт будућег аделфатора окарактерисан као даровни, издаван је за сигурност (τὸ παρὸν παραδοτήριον καὶ ἀφιερωτήριον γράμμα ἐξεθέμην εἰς ἀσφάλειαν) учињеног споразума.⁷

² Обично се спомиње порекло имовине која ће се дати манастиру – да ли је стечена као баштина (γονικόθεν), добијањем у мираз (εἰς προίκαδοθέν), куповином (ἐξ αγοράσιως) итд.

³ *М. Живојиновић*, Аделфати у Византији и средњовековној Србији, ЗРВИ 11 (1968) 241–270 (цит. *М. Живојиновић*, Аделфати); *исџа*, Монашки аделфати на Светој Гори, Зборник Филозофског факултета у Београду, XII–1 (1974) 291–303.

⁴ О томе в. *И. П. Медведев*, Очерки византијској дипломатики, Ленинград 1988, 74–76 (цит. *Медведев*, Очерки).

⁵ *М. Живојиновић*, Документи о аделфатима за келију Светог Саве у Кареји, ЗРВИ 24/25 (1986) 385–396 (цит. *М. Живојиновић*, Документи о аделфатима); в. и *Д. Живојиновић*, Интерполисана хрисовуља краља Милутина за Карејску келију Светог Саве Јерусалимског, Стари српски архив 5 (2006) 11–41, са издањем повеље (цит. *Д. Живојиновић*, Интерполисана хрисовуља).

⁶ У једном од два реципрочна акта – акту дародаваца, којима су Алексије Паксимада и његова жена Хриси обезбедили издржавање од солунског манастира Богородице Тимиопетритисе за једног од супружника који ће надживети другог, забележено је: Ταῦτα ... ἐν δυσὶν ἀμοιβαίως συμφωνήσαντες, βέβαια καὶ ἀκατάλυτα φυλάζειν ὀφειλομέν καὶ ἅμφο τὰ μέρη (Archives de l'Athos XXII: Actes de Vatopédi II de 1330 à 1376, éd. *J. Lefort et al.*, Paris 2006, n° 83, l. 28–30 (cit. Vatopédi II)). Присуство овог и неких других аката Тимиопетритисе у архиву Ватопеда наводи на претпоставку да се тај манастир нашао у надлежности Ватопеда, cf. *Ibidem*, 170.

⁷ Archives de l'Athos XIII. Actes de Docheiariou, éd. *N. Oikonomidès*, n° 47, l. 18–19 (cit. Docheiariou); Archives de l'Athos II: Actes de Kutlumus, nouvelle édition remaniée et augmentée par *P. Lemerle*, Paris 1988, n° 24, l. 28–29: ἡ παροῦσα μου γραφή δι' ἀσφάλειαν.

У манастиру се обично налази докуменат који је будући аделфатор упутио манастирском братству, док би се реципрочни акт манастирског братства нашао у архиву манастира само у случају да је дародавац или неки од његових сродника искористио своје право и ушао у манастир. Међутим, уговори о аделфатима, нарочито светогорских монаха, склапани су не само реципрочним актима већ и само једним даровно-гарантним документом у коме је садржан цео споразум између поменутих страна.

Формулар аделфаторског актиа. – Акт дародавца, будућег аделфатора, састављан је према формулару приватно-правног документа. Започињао је уписивањем дародавчевог имена у крст, при чему је он обично својеручно уписивао само крст, што и спомиње после вербалне инвокације (ὁ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν ἰδιοχειρῶς προτάξας), да би наставио обавештењем да уговор чини (τίθημι) по слободној вољи и без присиле. У *ексџозицији* будући аделфатор излагањем кратке историје поседа – манастира, са свом његовом непокретном и покретном имовином, или зграда, винограда итд. које прилаже – доказује своје власништво, односно право да њиме слободно може располагати, у овом случају приложити га неком великом манастиру, као и разлоге због којих то чини. *Дисџозиција* садржи сам чин писменог даровања тог поседа у потпуну власт и својину великог манастира; затим да ће дародавац уласком у обдарени манастир добијати потпуно издржавање (ἀνάπαυσις, ἀναπαύειν), или уколико продужи да борави изван њега биће снабдеван само намирицима (σιτηρέσιον). Такође је бележена и обавеза монаха обдареног манастира да дародавца упишу у манастирски βρεβίον, како би га трајно помињали. На крају следе уобичајене формуле – најпре *гаранције* да дародавац неће прекршити обећано, и да ће манастирско братство према њему испуњавати преузете обавезе – у противном ће подлећи *санкцији*; затим се спомињу *џисари*, присуство *сведока*, а ту су и *даџум*, *џоџџис* самог дародавца и сведока.

Реципрочан акту будућег аделфатора је докуменат који издаје игуман обдареног манастира са братским сабором или само најугледнијим братственицима. У *ексџозицији* и *дисџозицији* тог акта углавном се понавља садржина дародавчевог, често са бележењем нешто више детаља о добијеној имовини и садржини самог аделфата. Тај акт је потписивао игуман и обично само манастирски прваци.⁸

Да бисмо показали да су српске повеље о аделфатима за монашке установе Хиландара – Светосавску испосницу и пирг Светог Вазнесења – веродостојни акти, сачињени према правилима дипломатике византијских аделфаторских аката, изнећемо садржину неких релевантних докумената.

Аделфаторски актии светогорских монаха – Први, нама познати акт је даровница (ἡ παροῦσα ἐγγραφὸν ἀπὸ τῆς δωρεᾶς) монаха Саве од фебрура 1023. или 1038. године (?) о предаји половине малог манастира τοῦ Ἀρμένου, смештеног

⁸ С обзиром на велики број монаха у поједним манастирима – у Великој Лаври их је, 1030. године било седам стотина (cf. Archives de l'Athos V: Actes de Lavra I dès origines à 1204, éd. P. Lemerle, Paris 1970, n°27, l. 14 (cit. Lavra I)), само је релативно мали број могао потписати докуменат.

у Ксирокастру,⁹ игуману (προεστῶς) Михаилу и братству Велике Лавре. У *екѿозицији*, Сава пре и после излагања о томе како је стекао право власништва над манастиром тоῦ Ἀρμένου¹⁰ подсећа да га је у Лаври замонашио поменути игуман Михаило, због чега жели и да умре у том манастиру. Савина повезаност са Великом Лавром и, посебно, са њеним игуманом, била је трајна и он се, тражећи да игуман и братство Велике Лавре приме њега са двојицом његових ученика у њихов манастир, обраћа игуману Михаилу као *нашем светом духовном оцу*.¹¹ У *дисѿозицији* Сава излаже сам чин писменог даровања манастира тоῦ Ἀρμένου и, потом, после завршних формула, у акт је унет опис манастирске међе.¹² Напомињемо да у *закључку* Сава спомиње да је тај гарантни акт (ἡ παροῦσα ἀσφάλεια) писао његов ученик, монах Игнатије, месеца фебруара 6. индикта,¹³ у присуству девет монаха, по свој прилици представника суседних малих манастира, који су, као сведоци, и потписници тог документа, а уз њих акт су потписала још тројица монаха, које писар није забележио међу присутнима.¹⁴ Сматрамо да је присуство тих и тако бројних сведока била довољна гаранција да ће и монаси Велике Лавре испунити договорено, тако да се тим актом подразумева и сагласност монаха Велике Лавре у вези са Савиним захтевима.

Исти је и формулар гарантног документа (ἡ παροῦσα μου ἀσφάλεια), којим је, фебруара 1024. године, монах Георгије, звани Харзана,¹⁵ пренео на стратега Еладе Торникија Контолеона сва власничка права над, у Кареји смештеним, малим манастиром тоῦ Πιθαῤᾷ и њему припадајућим поседом.¹⁶ Новцем који је, пред потписаним сведоцима, примио од Контолеона, Георгије је покрио дугове и обезбедио своје издржавање. С обзиром на то да су присутни сведоци и потписници тог споразума били прот Леонтије и четрнаест игумана и представника манастира, међу којима Ватопеда, Светог Димитрија, Есфигмена,

⁹ Actes de l'Athos IV: Actes de Zographou, ed. W. Regel, E. Kurtz, B. Korabiev, Византийский Временник 13 (1906), Приложение 1, n° 2, l. 3–4 (cit. Zographou). Подручје Ксирокастрон, где је био смештен манастир тоῦ Ἀρμένου налазило се у близини Јованице у J-3 делу Атона, cf. Archives de l'Athos IX: Actes de Kastamonitou, éd. N. Oikodomidès, Paris 1978, 103 (cit. Kastamonitou).

¹⁰ Сава подсећа да је Лавра већ поседовала половину малог манастира тоῦ Ἀρμένου завештањем (ἐνδιαθήκως) кир Василија, који ју је добио од Теодосија Сидерокавста, као његов ученик. Савин стриц је другу половину тога манастира купио од Теодосија Сидерокавста новцем из Савине баштине. Сава је, потом, у томе делу манастира о своме трошку подигао цркву, келије, винограде и све то је одржавао до момента када су му старост и болест то онемогућили: Zographou, 2, l. 5–25.

¹¹ Ibidem, l. 25–29.

¹² Ibidem, l. 29–74.

¹³ Прецизније датирање овог документа сасвим је неизвесно, cf. Kastamonitou, 2, n. 3.

¹⁴ Zographou, n° 2, l. 29–74.

¹⁵ Георгије Харзана даје кратку историју тоῦ Πιθαῤᾷ откако га је од малог имања у манастир претворио Димитрије Ламарис, очигледно новцем манастира Ивирона, коме је припала половина обновљеног манастира. Своју половину Ламарис је даровао завештањем (διατυλιόσεως αὐτοῦ ἐδοῦρήθη) своје духовном сину – игуману Кирилу, који је другу половину добио од Јована Ивирског. Монах Георгије Харзана преузео је у потпуно власништво манастир тоῦ Πιθαῤᾷ за, прикупљене са разних страна, 132 номизме, од остарелог монаха Кирила, који се повукао у Велику Лавру (Lavra I, n° 25, 1–17).

¹⁶ Уз покретну и непокретну манастирску имовину Торникије је добио у власништво тоῦ Πιθαῤᾷ са *мейохом Светиог Николе и ѱрисѿанишиѿем* (ἀποθήκη ἤτοι καρφοστάσιον) у Галеагри (Ibidem, l. 17–32).

Зига, Вороскопа итд.,¹⁷ као и чињеница да је Торникије Контолеон пред њима исплатио Георгију уговорену суму новца, није било потребно да и он издаје свој гарантни докуменат, реципрочан Георгијевом акту.

Само аделфаторским актима својих игумана мали Калафатов манастир је прешао у својину Велике Лавре. Први је даровни акт (δωρεά) монаха и презвитера Јакова званог тођ *Καλαφάτου*, од септембра 1065. године,¹⁸ о предаји имовине коју је стекао Великој Лаври преко њеног игумана Атанасија.¹⁹ Тиме је Јаков обезбедио себи доживотно издржавање где год да се налази (ἔχω τὴν ἀνάπαυσίν μου ὅπου ἂν ἀναπαύωμαι). *Експозиција* и *диспозивија* у акту Јакова као да су замениле места. Наиме, пошто је у потпуности изложио уговор којим обезбеђује своје издржавање, Јаков износи догађаје који су претходили његовој одлуци да то учини.²⁰ Акт је, према диктату Јакова (προτροπῆ μου), писао монах Лавре у присуству потписаних сведока – игумана и представника малих суседних манастира.²¹

Други је даровни акт (ἐκδοτήριον) којим је 1101/1102. године, дакле, тридесет седам година после уговора монаха Јакова, по својој жељи (ὑράμια οἰκιοθελές), игуман Калафата, монах Дамијан, постигао споразум (πράξις) са игуманом Велике Лавре Јаковом и целим братством тога манастира.²² Требало је да Дамијан прилагањем свога манастира Калафата у потпуно власништво Велике Лавре, добије, ако пређе у Лавру, као духовни син монаха Јакова, потпуно издржавање (ἀναπαύειν). Формулом приватно-правног уговора о правима која стиче нови власник над добијеним добром и санкцијом за онога ко би прекршио тај споразум завршава се први део документа.²³ Чини нам се да би наставак документа – набрајање намирница (σπιτηρέσιον) које би Дамијан добијао ако не уђе у Велику Лавру, обавеза Лавриота да га спомињу после смрти и Дамијанова заклетва да Калафатов манастир неће отуђити од Лавре²⁴ – могао да одговара садржини реципрочног акта монаха Лавре, који вероватно није ни издат. Следи опис међе и потом је додата одредба да ће Дамијан, ако не уђе у Лавру моћи да добија σπιτηρέσιον само ако борави у Калафатовом манастиру, из кога се неће моћи да удаљи. Докуменат је писао, по нашем мишљењу, писар Протата, монах Кирил из манастира Акиндина, а потписали су га прот Козма и једанаест игумана и представника, суседних Калафату, малих манастира смештених у граничном, према залеђу Свете Горе, подручју: Зига, Стровилеа, Калика, Светог

¹⁷ Ibidem, l. 32–53.

¹⁸ Lavra I, n° 34 et l. 29; в. и l. 31: τὸ δὲ ὄφος συν τοῦ ὀνόματί μου προτροπῆ μου итд. "Ὑφος означава лични акт, тј. свеукупност формула садржаних у диспозивији – излагању воље издавача документа и допунским формулама које треба да осигурају потпуну делотворност правног акта у складу са важећим законодавством (в. *Медведев*, *Очерки*, 45).

¹⁹ Јаков је предао, са документима о њиховом стицању, од покретних ствари – иконе, књиге и предмете потребне у кући, и од некретнина – винограде и маслињаке (Ibidem, l. 9–12).

²⁰ Ibidem, l. 19–24: Јаков је, најпре, тестаментом (διατέλλωσις) оставио манастир монаху и презвитеру Теодору, али га је овај напустио и чак се није појавио ни када је Јаков био болестан. Због тога је Јаков спалио поменути тестамент, поништавајући тиме све своје, у њему садржане, одлуке.

²¹ Ibidem, l. 24–35.

²² Lavra I, n° 54, l. 3, 11–12, 24.

²³ Ibidem, l. 1–13.

²⁴ Ibidem, l. 13–16.

Теодосија, Хромитисе, Светог Филипа, Стефанице, Скорпија и још тројица монаха забележених само по имену.²⁵ Сматрамо да је и овде присуство прота и релативно бројних сведока гарантовало испуњавање обавеза обеју страна – монаха Дамијана и братског сабора Велике Лавре.

Својим актом о одрицању (*ἔγγραφος παραιτήσις*), издатим пре 20. октобра 1153. године,²⁶ држалац (*κατέχων*) добра (*ἀγρός*) у Кареји, монах Макарије, одрекао се свога права коришћења, преносећи га на Велику Лавру, манастир који је већ имао поменуто добро у власништву.²⁷ Макарије и игуман Велике Лавре Нићифор су се обратили, 20. октобра 1153. године, проту Гаврилу, у чијем је присуству Макарије примио од игумана Лавре 20 номизми за храну и остало што је било потребно за његово издржавање и потом је Нићифору предао свој акт о одрицању. Да би споразум био пуноважан, монах Макарије и игуман Велике Лавре су затражили од прота Гаврила да, у присуству петорице игумана, својом белешком (*σημείωμα*) на Макаријевом акту потврди њихов споразум.²⁸ Прот Гаврило је то учинио у присуству игумана Иполита, кир Стефана, Светог Панкратија, Великог Сеисурара, Саравара, као и игумана и епитирита Ставрениките.²⁹ Очигледно да уз потврду прота Гаврила и сведочење поменутих игумана, акт монаха Лавре реципрочан Макаријевом акту није био потребан.

За разлику од претходних, издржавање Атанасија, монаха манастира Вулевтирија, обезбеђено је реципрочним документима – и актом – тестаментом (*ἡ παροῦσα φανερὰ διαθήκη*) будућег аделфатора и актом братског сабора Велике Лавре, оба датирана 1. мартом 1030. године.³⁰ У *екхиозицији* Атанасије образлаже због чега манастир Вулевтирија прилаже Великој Лаври.³¹ У *дисхиозицији* Атанасије изјављује да и свој манастир Вулевтирија и себе самог предаје у руке игумана Лавре Атанасија и целог братства, а они ће му, заузврат, обезбедити доживотно издржавање. То је посведочено писмено (*ἔγγράφος*) у акту који Атанасије *држи у рукама и који је својеручно написао игуман Лавре*

²⁵ Ibidem, l. 16–30.

²⁶ О изгубљеном акту монаха Макарија сазнаје се из акта прота Гаврила од 20. октобра 1153. године, којим је он потврдио споразум између Макарија и игумана Велике Лавре Нићифора: Lavra I, n° 62, l. 11–15.

²⁷ У питању је карејско добро манастира Калика, који је 1141. године постао метох Филотеја (Lavra I, n° 61). Тада је добро манастира Калика уздигнуто на ранг манастира посвећеног Богородици за чијег игумана је постављен дотадашњи игуман Калика, монах Макарије. После извесног броја година, због честих напада гусара, са једне, и Макаријеве немоћи да се о њему брине, са друге стране, Богородичин манастир је изгубио ранг самосталне установе и предат је у власништво (*δέσποτεια*) Велике Лавре, под условом да његово уживање добије после Макаријеве смрти (Lavra I, n° 62, l. 1–9).

²⁸ Lavra I, n° 62, l. 10–41.

²⁹ Белешка се налази на акту прота Гаврила: Ibidem, l. 42–49, где ју је са Макаријевог акта, по свој прилици, преписао Теодор, игуман Велике Лавре, а од 1804. године манастира Есфигмена (cf. Lavra I, 6–7). Акт прота Гаврила је издат према Теодоровом хартулару: cf. Ibidem, 319, 320.

³⁰ Lavra I, n° 26, l. 28. Међутим овај акт је више даровни, него тестамент, јер је монах Атанасије још за живота поклатио манастир Вулевтирија Великој Лаври, cf. Ibidem, 178.

³¹ Ibidem, n° 26, l. 4–13: Атанасије износи да је његов стриц, монах Евстратије, бивши игуман Велике Лавре, утрошио 520 номизми добијених из Велике Лавре за оснивање манастира Вулевтирија – изградњу цркве, ћелија и других зграда, сађење винограда итд. Да је Евстратије био игуман Лавре спомиње се у акту монаха Велике Лавре: Lavra I, n° 27, l. 3–4: ὅς καὶ προεστὸς γέγονε τῆς καθ' ἑμῆς Ἀγίας Λαύρας.

и *ἰοῦῆῖσали ἴρваци ἰοга манасῖтира*.³² Уз то, монах Атанасије је изразио своју жељу да све што се после његове смрти нађе у његовој келији припадне његовој тројници послушника, и да он сам продужи да до краја живота борави у манастиру Вулевтирија. Овај акт је, по његовом налогу, писао његов ученик и послушник, монах и презвитер Теодосије у *ἱρисуσῖβυ ἰοῦῆῖσаних игумана и сведока*. После својеручног (οἰκεία χειρῖ) потписа Атанасија, којим је гарантовао све што је написано, акт су, сведочећи, потписали и Антоније, монах Светог Георгија, монах Георгије, економ и још двојица монаха, вероватно игумана суседних манастира.³³ Уколико су ова четворица монаха били сведоци само за састављање тестаментa, било је потребно да монаси Лавре издају реципрочни гарантни акт (τὸ παρὸν ὑπόμνημα ἀσφαλείας ἀκριβοῦς ἔχον τὸν) за монаха Атанасија, који он, подели смо, спомиње у своме завештању. И поменути датум, 1. март 1030, уписан на обадва документа, указује да су сачињени истовремено. Имајући у виду да је Атанасије писаним тестаментом (ἐγγράφως τὲ καὶ ἐνδιαθήκως) признао сав трошак Лавре за изградњу Вулевтирија, уз обећање да ће остати братственик Лавре, у којој се замонашио (τὰς πρώτας συνθήκας ἐν αὐτῇ δέδοκώς), и посебно његову изјаву да је манастир Вулевтирија предао Великој Лаври, монаси Лавре су одлучили да му обезбеде доживотно издржавање (τὴν ἀνάπαυσίν σου γενέσθαι).³⁴ После завршних формула допуњене су Атанасијеве привилегије.³⁵ Акт је писао игуман Велике Лавре Атанасије, а потписали су га угледни монаси (πρόκριτοι) и свештеници тога манастира.

Монах Марко, игуман Богородичиног манастира тоῦ Κυτάρισσεῖου, свој гарантни акт којим напушта положај игумана (ἐγγραφως ἀσφάλεια, ἤγουν καθαρὰ παραίτησις καὶ τελεία ἀλοχὴ τῆς κατ' ἐμὲ ἡγουμαινίας) сачинио је јула 1044. године, у корист монаха Јована, економа Ивирске лавре и осталих монаха тога манастира.³⁶ Марко потом укратко излаже како је наследио манастир тоῦ Κυτάρισσεῖου и разлоге због којих га предаје у потпуно власништво Ивируну.³⁷ Заузврат требало је да Марко од њих добије издржавања (σιτηρεσία), о чему су му

³² Lavra I, n° 26, l. 17–18: τὸ χαρτίον αὐτῶν ἐπὶ χειρῶς ἔχω γραφὲν ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ τῆς Λαύρας προεστῶτος ἰδιοχειρῶς καὶ ὑπογραφὲν παρὰ τῶν προκρίτων ἀδελφῶν. И у акту монаха Лавре забележено је да га је сачинио (τίθημι) и написао игуман Велике Лавре Атанасије са свим манастирским најугледнијим братственицима (ἐγγράφῃ χειρὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Ἀθανασίου τοῦ προεστῶτος ἅμα πᾶσι τοῖς προκεκριμένοις ἀδελφοῖς): Lavra I, n° 27, l. 27–28.

³³ Lavra n° 26, l. 31–36. Да су последња двојица монаха доиста били игумани произлази из спомена присуства потписаних игумана (l. 30: παρουσία τῶν ὑπογεγραμμένων ἡγουμένων καὶ μαρτύρων). Монах Георгије, према мишљењу Д. Папахрисанту (Archives de l'Аthos VII: Actes du Прὸтатон, éd. D. Papachryssanthou, Paris 1975, 154) био је економ Протата.

³⁴ Лавриоти остављају Атанасију могућност да борави у Лаври, у келијама свога стрица, у келијама Вулевтирија или на метоху Платис; да задржи своја три послушника и своју барку; да годишње прима одређену количину вина, уља, сира, сувог поврћа и жита – сваког месеца Атанасије три мере и његови послушници по две: Lavra I, n° 27, l. 14–21.

³⁵ Ibidem, l. 29–30: Требало је да Атанасије сваке године прима по три номизме, 12 модија маслина, да има једно од три Вулевтиријина лимунова дрвета, задржи коња до краја живота и да његови послушници наследе оно што се налази у његовој келији.

³⁶ Archives de l'Аthos XIV: Actes d'Iviron I, éd. J. Lefort et al., Paris 1985, n° 28, l. 2–7 et l. 20–21: ἡ φανερὰ ἀσφάλεια (cit. Iviron I).

³⁷ Монах Марко приповеда да га је његов покојни духовни отац, монах Петар, тестаментом (δι' ἐγγράφου καὶ ἐνυπογράφου αὐτοῦ διατυπώσεως) поставио за игумана и власника (κύριος καὶ ἐξουσιαστής) манастира тоῦ Κυτάρισσεῖου. Због старости и немајући никог ко би га наследио, Марко је

Ивирици предали докуменат (καθὼς ἠρέσθην καὶ χαρτίον πρὸς ἐμὲ ἐποιήσατε), што је једино обавештење о том изгубљеном документу. После гаранције и санкције, а испред хронолошких индикација, забележено је да је акт *по налогу* монаха Марка писао монах Василије, вероватно у манастиру Ивируну, на шта указује листа од двадесет и једног потписника тога документа, од којих су десеторица Грузини.³⁸ Сматрамо да је због тога што склапању тог споразума између монаха Марка и братственика манастира Ивируна нису били присутни, као сведоци, монаси из других манастира, било неопходно да и монаси Ивируна сачине акт реципрочан гарантној исправи монаха Марка да би му, са своје стране, гарантовали давање уговореног издржавања.

Докуменат (γράμμα) из последње деценије 14. века (јуни 1395) иде у прилог нашем мишљењу да монаси обдареног манастира нису издавали реципрочни акт уколико су сведоци споразума били прот, чланови Протата или монаси суседних манастира. Монах Калист је келију коју је сам сазидао у Кареји (κάθισμα τῶν Καρεῶν), у близни Лавриних келија Калика и Профурни, уз сагласност прота, предао Великој Лаври преко њеног игумана, јеромонаха Евтимија. Према склопљеном споразуму, Калист је требало да доживотно задржи други спрат ћелије и да прима од Лавре два аделфата – за себе и свога послушника, који ће и после Калистове смрти продужити да прима свој аделфат. Не улазећи у остале детаље споразума, споменимо да санкција није забележена и да су акт потписали, поред Калиста потписаног *руком њројиа*, прот Јеремија, тројица достојанственика Кареје и игуман манастира Апсевди.³⁹

Аделфатјорски актии светјовних лица и монаха изван Светје Горе писани су, како је споменуто, такође у формулару приватно-правног документа. Користећи дословно његове формулације, на пример, да обдарени манастир добија право да приложену имовину поседује у потпуном и неутуђивом власништву (ἐξουσιωδῶς, κυρίως καὶ ἀναφαίρετῶς), дародавац је понекад преузимао и оно што се упућује световном лицу, а неприкладно је монашкој установи.⁴⁰ Именовање аделфаторског акта лица изван Свете Горе зависило је од догађаја који су претходили споразуму о стварању аделфата. Тако се аделфат за јеромонаха Дионисија Каламицина нашао као део *споразума и њошјуног њоравнања* (τῆς δι-αλύσεως καὶ τοῦ τελείου ἰσασιμοῦ μετὰ ἀντισυγγράφου ἐνυπόγραφον ἔγγραφο), како је он именовао докуменат који је сачинио са дупликатом за игумана Ватопеда, Јоаникија, и монахе тог манастира, септембра 1340. године.⁴¹ У *експозицији*

одлучио да свој манастир преда, са свим правима и покретним и непокретним добрима, у посед суседима и духовној браћи Ивирске лавре: Ibidem, l. 8–18.

³⁸ Ivignon I, n° 28, l. 19–42. За мишљење да су потписници Марковог документа, који се у акту не спомину као сведоци, били припадници монаха Ивируна, cf. Ibidem, 249.

³⁹ Archives de l'Athos X: Actes du Lavra III, éd P. Lemerle et al., Paris 1979, n° 154.

⁴⁰ Тако у свом даровном акту (παραδοτήριον καὶ ἀφιερωτήριον γράμμα) од 27. октобра 1381. године, монах Симон, желећи да уђе у манастир Дохијар, даје Дохијаритима право да даровану имовину – кућу у Солуну и виноград у подручју Светог Фантина, могу да *њродају, дарују, замене, дају у мираз (!), учине на њој њоболшања, њрејусџе је својим наследницима ...*: Docheiariou, n° 47, l. 15–17.

⁴¹ Vatopédi II, n° 85, l. 3–4; cf. l. 10, 36 : τοῦ παρόντος διαλυτέου ἔγγραφου καὶ τοῦ ἰσοτύπου αὐτοῦ; l. 23: τὸ παρὸν μου γράμμα.

Дионисије излаже ток дуготрајног спора који је водио са монасима Ватопеда.⁴² Постигнути споразум је предмет *диспозитије*. Према њему требало је да куће трајно остану у поседу монаха Ватопеда, који ће имати право да их користе по својој жељи, а за Дионисија је предвиђено да прима издржавање у намирницама док буде боравио у Солуну, а уколико би се вратио у манастир да има исте услове живота као остали монаси.⁴³ Акт је, по Дионисијевој жељи (τῆ θελήσει ἡμῶν), писао анагност Никита Сотирот, а по налогу великог сакеларија и тавулара Солунске митрополије, ђаконa Николе Синадина. Потписао га је јеромонах Дионисије Каламицин,⁴⁴ затим ђакони – протонотар и референдарије Солунске митрополије, па свештеник Теодор ὁ Ὀνοφύριος, већ споменути сакеларије и писар.⁴⁵

За наше истраживање посебно су значајна два документа која се односе на стварање аделфата великог доместика Алексија Атуемиса Метохита, сина великог логотета Теодора Метохита,⁴⁶ у манастиру Ватопеду, маја – јуна 1369. године. Први акт јеромонаха Игнатија, игумана Ватопеда и једанаесторице манастирских првака од маја 1369. године, упућен Алексију Атуемису Метохиту, започиње аренгом о обдаривању цркава и спомињањем да је и Алексијев отац, велики логотет Теодор Метохит то чинио. *Експозитија* се односи на посету великог доместика Алексија Атуемиса Метохита Ватопеду, када је својим даровним актом (τὸ ἀφιερωτήριο) приложио манастиру имање Стиларион,⁴⁷ и затим на Алексијеве захтеве у вези са појањем литургије и уписивањем његовог имена у манастирски βρεβίον, како би му, према обичају, било помињано. *Диспозитијом* монаси прихватају Алексијеве захтеве, и обавезују се да их овим својим реципрочним актом (τὸ παρὸν ὑποσχετικὸν ἀμοιβαῖον γράμμα) спремно и без оклевања испуне. Не спомињући који број аделфата је у питању, у акту је забележен податак да је Алексије, надајући се да ће се једног дана замонашити, приложио монасима 200 унчи за аделфате (χάριν ἀδελφάτων), и да тражи за себе као келију стару

⁴² Спор који је претходио споразуму настао је раскидањем уговора о поседовању и коришћењу четири куће, смештене у солунској четврти Светог Мина, у близини манастирских добара, које су јеромонах Дионисије Каламицин и његов отац приложили Ватопеду пре 1340. године. Заузврат, монаси су њих, као и њихове родитеље помињали у литургијама, а Дионисије и његов отац су ушли у манастир. Дионисије је, по свој прилици, после очеве смрти напустио манастир, тражећи да поврати куће (које су вероватно биле из мираза његове мајке и отац није имао право да их отуђи, cf. Vatopédi II, 177). На Дионисијево потраживање монаси су му дали извесну суму новца о чему сведоче тада издати реципрочни акти (πρὸς ἀλλήλους ἡμῶν διαλαμβάνου γράμματα). Вративши се у манастир, Дионисије га је после извесног времена напустио и бесправно преузео куће, што је довело до спора са монасима. Да би мир био постигнут игуман Ватопеда је показао спремност да Дионисија поново прими у манастир, чиме је спор био завршен: Vatopédi II, n°85, l. 1–21.

⁴³ Ibidem, l. 21–31. Намирнице би се састојале од 6 тагарија жита доброг квалитета и 24 мере чистог вина; ταυάριον би одговарало 28,8 kg жита, cf. Vatopédi II, 170.

⁴⁴ Дионисије је и написао и потписао свој докуменат, што најављује после вербалне инвокације: ὁ γράμματα οἰκειάς χειρὸς ... προτάζας καὶ κάτω τοῦ παρόντος ὑποτάξει ὁμοίως ὀφείλων (Ibidem, l. 2–3; за термин ὕφος в. овде нап. 18).

⁴⁵ Ibidem, l. 40–48.

⁴⁶ У акту братског сабора Алексије Метохит забележен је као Алексије Атуемис Метохит (Vatopédi II, n°129, l. 1), а у своме даровном акту као Алексије Ласкарис Метохит (Ibidem, n°130, l. 6, 22–23). Садржина ова два акта показује да је у питању иста личност, cf. Ibidem, 341, notes.

⁴⁷ Занимљив је податак да је А. Метохит обесио свој даровни акт на икону Богородице, вероватно главну манастирску икону, тзв. Олтарницу (Βηματαρίσσα), изговарајући клетве за онога ко би га прекршио: Ibidem, n° 129, l. 6–8, cf. 342.

гостионицу (τὸ παλαιὸν ἀρχονταρίκιον). Прихватајући и тај његов захтев, монаси обећавају да ће му, када буде дошао, дати поменутоу келију, да ће га примити као поштованог и уважаваног монаха (γέρον ἔντιμος καὶ ἀξιόλογος καὶ πρωτοσύμβουλος) и да ће му обезбедити потпуно издржавање (ἀναπαύεσθαι παρὰ τοῦ μοναστηρίου παντοίαν ἀνάπαυσιν). Потом, без прецизнијих података о аделфатима за Алексијева два послушника, само је споменуто да ће они бити слободни од свих обавеза према монашкој заједници (ἀπὸ παντοίας δουλείας τοῦ κοινοβίου). После завршних формула акт су потписали игуман, тројица проигумана, еклизијарх и још седморица достојанственика и најугледнијих монаха Ватопеда.⁴⁸

Овај акт Ватопеђана је реципрочан изгубљеном даровном акту Алексија Метохита од мало раније, или, можда, такође од маја 1369. године, у коме је он, по свој прилици, прецизирао број тражених аделфата. Из акта ватопедских братственика произлази да су они дали Алексију Метохиту три аделфата, због чега је он, јуна 1369. године, сачинио нови даровни акт (τὸ παρὸν ἀφιερωτήριόν μου γράμμα), тражећи четврти аделфат. Тај акт, коме аренга у извесној мери даје карактер тестаментa, својим подацима употпуњава акт ватопедских првака,⁴⁹ што је посебно значајно у вези са бројем тражених аделфата. Тако Алексије, спомињући своју жељу да једном уђе у манастир, такође бележи да је монасима приложио 200 унчи дуката за два аделфата. Један – намењен њему када буде ушао у манастир, предвиђен је да буде за угледног братственика (διακονία γερωντικῆ), што се изгледа односило на добијање веће количине вина и уља, као и смештај у *малој гостџионици*. Други аделфат био је намењен Алексијевом послушнику (ὁλοουρικῆ διακονία). Алексије је истакао да му та два аделфата припадају независно од она два добијена за даровану земљу. Поред тога, Алексије изјављује да пре уласка у манастир неће ништа потраживати на име аделфата, да неће уместо себе послати другу особу и да ће се његовом смрћу аделфати угасити. *Санкција* се односи на Алексија и његове наследнике. После завршних формула Алексије је потписао свој даровни акт.⁵⁰ Док је Алексије акт ватопедских првака унео у манастирски архив вероватно у моменту свога уласка у Ватопед,⁵¹ у Алексијевом акту сачињеном месец дана касније, јуна 1369. године, не спомиње се њему реципрочан докуменат. Верујемо да га монаси нису ни сачинили, јер су испунили Алексијеве захтеве, па му као братственику Ватопеда писмене гаранције нису биле потребне.

⁴⁸ Vatopédi II, n° 129, l. 8–28. По нашем мишљењу, због бројности монашког братства, као у Великој Лаври (в. нап. 8), одлуку о стварању аделфата по свој прилици није доносио, а свакако није потписивао, целокупан братски сабор, него само најугледнији братственици, што и у овом акту показује листа потписника.

⁴⁹ Забележено је, на пример, да величина земље зване Стиларион износи око 13 000 модија; да се, поред помињања Алексијевог имена, приносе дарови у моменту појања литургије у средишњем делу цркве и када његово име, уписано у βρεβίον, свештеник помиње, да монаси тридесет пута одговарају "Господе помилуј" – све то да се чини за Алексијевог живота и после његове смрти, све док постоји манастир: Vatopédi II, n° 130, l. 7–12.

⁵⁰ Ibidem et l. 12–23.

⁵¹ Vatopédi II, n° 129, cf. Ibidem, 341, notes.

Из акта који је царев човек (δοῦλος) Манојло Девлицин сачинио око 1381. године,⁵² види се да су реципрочни акти писани истовремено, приликом склапања споразума: τὸ παρὸν ἔγγραφον μεθ' ὁμοίου ἀντισυμφώνου τίθημι.⁵³ Манојло је акт сачинио у корист јеромонаха Јона, игумана Дохијара, и монаха тога манастира. После *екѿозиције*, у којој је опширно испричао претходне догађаје,⁵⁴ у *дисѿозицији* је изложио обнову споразума, према коме је Манојло поново предао Дохијару поменуто добро у Ермилији. Прихватајући његове захтеве, монаси су се обавезали да Манојлу, поред обећаних молитава и уписивања имена његових родитеља у βρεβίον, сваке године дају три аделфата у намирницама, а после његове смрти, особи по његовом избору. Требало је да аделфати буду испоручивани на манастирском метоху у Солуну. После смрти друге особе, са престанком давања аделфата, обавеза монаха је била да у βρεβίον такође упишу имена Манојла и његове жене.⁵⁵ На полеђини су садржину акта својим потписима гарантовали (δι' ἀσφάλειαν) цареви људи (ὁ δοῦλος τοῦ ... βασιλέως) достојанственици Солуна.⁵⁶

Девлицинов и несачуван реципрочан акт монаха Дохијара упућен Девлицину, према нашем сазнању, једини су документи који су, скоро једну деценију после њиховог издавања, јануара 1389, споменути као аделфаторске исправе (ἀδελφатарικὰ γράμματα).⁵⁷ Премда Манојло свој акт именује само као ἔγγραφον,⁵⁸ био је то прави споразум (γράμματα συμφωνίας), како је споменут у пресуди царског суда, октобра 1404. године, да манастир Дохијар обнови давање аделфата Марији Девлицини, које су монаси обуставили после Манојлове смрти.⁵⁹

Нећемо се бавити детаљима акта у коме се условно обезбеђивање аделфата нашло као део сложеног приватно-правног споразума о прилагању (ἔγγραφος πράξεώς τε καὶ ἀποκαταστάσεως) или даровању (ἔγγραφος ἀφιερώσεως καὶ πράξεως) имовине, који је царев човек (δοῦλος) Манојло Куртикис склопио, новембра 1323. године, са монасима Ватопеда.⁶⁰ Текст започиње аренгом, чија садржина

⁵² Docheiariou, n° 48. Датум и потпис нестали су са оштећеним крајем документа, па је Н. Иконоmidис приближно одредио годину његовог настанка (cf. Ibidem, 254).

⁵³ Docheiariou, n° 48, l. 2; cf. l. 30: διὰ τοῦ παρόντος ἔγγραφου καὶ τοῦ ἀμοιβαίου αὐτοῦ.

⁵⁴ Ibidem, n° 48, l. 4–21: За баштинско имање у Ермилији, које је Манојло повратио после 1371. године и, потом око 1376. приложио Дохијару, монаси су се обавезали да се брину за душе његових родитеља, а вероватно је и он сам добио неку корист. Будући да монаси нису испуњавали договорено, Манојло је посредовањем солунског митрополита Исидора раскинуо уговор.

⁵⁵ Ibidem, l. 21–49. У вези са давањем намирница занимљиво је спомињање 24 *аделфаторских* тагарија жита, 16 тагарија сувог поврћа, 16 других тагарија жита у замену за вино, па уље и сир, чија се количина не може прецизно утврдити, cf. Docheiariou, 255. За величину тагарије в. овде нап. 43.

⁵⁶ Ibidem, n° 48, verso, l. 1–5.

⁵⁷ Тако су споменути у акту који је супруга Манојла Девлицина Марија, као уживалац аделфата, сачинила после Манојлове смрти, на захтев монаха Дохијара, јануара 1389. године. У њему она, позивајући се на раније сачињене аделфаторске исправе, изјављује да ће примати аделфате доживотно, а да ће њихово давање, према обичају, престати после њене смрти: Docheiariou, n° 50, l. 11, 15, cf. l. 4–5: τὸ γράμμα τὸ τῶν ἀδελφάτων, односи се на акт реципрочан Девлициновом.

⁵⁸ Ibidem, n° 48, l. 2, 30.

⁵⁹ Docheiariou, n° 51, l. 7, 25: γράμματα συμφωνίας, l. 15: συμφωνίας γράμμα, l. 19: συμφωνία и само γράμμα (l. 21).

⁶⁰ Уколико би монаси Ватопеда пристали да Куртикису дају три аделфата – два за Манојла и један за његову жену, он би одмах приложио манастиру велики виноград у Старим Нибистама,

указује да се акт донекле може сматрати и тестаментом.⁶¹ С обзиром на то да је Куртикис део имовине, према споразуму, одмах предао Ватопеду и да је од монаха примио уговорени новац, вероватно није било потребно да Ватопеђани издају реципрочан акт за Куртикиса. Акт садржи и препоруку монасима Ватопеда да поштују договорено.⁶²

Споменимо још споразум о уживању аделфата (τὸ ἐπ' ἀδελφικῆ μετοχῆ συμφωνίας γράμμα) који је, фебруара 1388. године, сачинио Георгије Антавлас са игуманом и монасима Есфигмена. После *ексѿозиције*, у којој он прича о судбини своје земље у Портареи пре 1388. године, тј. од момента када су Турци заузели Сер 1383. године и започели опсаду Солуна,⁶³ у *дисѿозицији* Антавлас излаже како се споразумео са монасима да за земљу уступљену Есфигмену од манастира добија два доживотна издржавања (διακονίαι) – једно за свога сина Теодора у намирницама и друго за њега лично у самом манастиру у који намерава ући.⁶⁴ *Санкција* се односи на обе стране за случај да прекрше договорено. Из текста Антавласовог акта стиче се утисак да је он сачињен у моменту када он и игуман Есфигмена уговарају детаље споразума.⁶⁵ Антавлас је својеручно потписао акт, док је Теодор то учинио знаком крста. Уз то, после њих су докуменат својеручно потписала још тројица сведока. Све ово би могло указивати да је Антавласов акт био довољна гаранција да ће обе стране поштовати учињени споразум и да вероватно монаси Есфигмена Антавласу нису ни издали посебан реципрочан акт.

Српске повеље о аделфајѿима (1318, око 1321. и 1332) познате су научној јавности скоро читав један век.⁶⁶ Нарочито је повеља краља Милутина о аделфа-

јер би у противном монаси добили тај виноград тек после његове смрти. Куртикис је прецизирао да за два аделфата он треба да добија годишње у целини и без кашњења, 24 литре уља: Archives de l'Athos XXI: Actes du Vatoпédi I, éd. J. Bompaire et al., Paris 2001, n° 61, l. 23–28 (cit. Vatoпédi I).

⁶¹ У хрисовуљи Андроника III Палеолога од маја 1329. године, М. Куртикис се спомиње као покојни: Ibidem, n° 68, l. 64–65.

⁶² Vatoпédi I, n° 61, l. 42–43: κατέχωνται δὲ καὶ τὰ ἄπὲρ ἀφιερῶ πράγματα παρὰ τῆς εἰρημένης σεβασμίας βασιλικῆς μονῆς ὡς ἀφελούσης στέργειν τῆς παρούσης ἐκουσίας καὶ ἀμεταμελήτου ἐγγράφου ἀφιερῶσεως τε καὶ πραξέως μου.

⁶³ Антавлас обавештава да су његову земљу у Портареи (данас Портариа) и земљу манастира Есфигмена, у југозападном делу Халкидике, заузели Турци. Монаси Есфигмена су интервенисали код султана Мурата I и код Али Паше и, уз велики трошак, повративши и своју и Антавласову земљу, смештену међу њиховим имањима, присвојили је. Антавлас је најпре повео парницу са монасима, а затим је постигнут договор: Archives de l'Athos VI: Actes d'Ésphigmenou, éd. J. Lefort, Paris 1973, n° 29, l. 1–6.

⁶⁴ Ibidem, l. 6–16. Требало је да Теодор прима годишње 12 тагарија жита, двадесет и четири мере вина, шест мера уља, две тагарије сувог поврћа, тридесет литара сира; за величину тагарије в. овде нап. 43; за количине вина и сира, cf. Ésphigmenou, 169.

⁶⁵ Ibidem, l. 7–9: τούτου χάριν λέγω καὶ συμφωνῶ ἵνα τὴν μὲν δεσποτείαν μου πᾶσαν τὴν εἰς Πορταραίαν ἔχη ἢ κατὰ σέ τοῦ Ἐσφигμένου μονῆ ὁμολογουμένων ἀπάρτι καὶ ἀναντίρρητον, παρέχη δὲ ἀντὶ τούτου διακονίας δύο, ...

⁶⁶ Од издања наводимо: Actes de Chilandar II. Actes slaves, éd. V. Korabiev, Виз. Временник, 19 (1915), Приложение 1, n° 17 (1317/1318: оригинал); n° 25 (1332: оригинал); Вл. Мошина, Акти братског сабора из Хиландара, Годишњак Скопског Филозофског факултета IV, 4 (1939–1940), 180–184 (1317/1318: оригинал), 185–187 (1318–1321: препис) и 187–189 (1332: оригинал); Споменици на средновековната и поновата историја на Македонија I, ур. Вл. Мошин, Скопје 1975, 340–343 (1918/1921: препис сачињен између 1332. и 1335) (цит. Споменици I); Д. Живојиновић, Интерполисана хрисовуља, 11–41; Д. Живојиновић, Акт хиландарског братског сабора о продаји

тима за ћелију Светог Саве у Кареји из 1318. године била предмет пажње наших научника, који нису сагласни по питању њене веродостојности.⁶⁷

Имајући у виду постојање реципрочних аката – будућег аделфатора и манастирског братства, најпре ћемо подсетити да је краљ Милутин био купац аделфата за Светосавску испосницу. Он је, уместо будућег аделфатора, могао упути-ти хиландарском братском сабору захтев за ту куповину само приликом доласка Хиландараца у Србију. Вероватно да је за то погодан моменат био, 1316. године, приликом доласка краљу Милутину игумана Хиландара, јеромонаха Никодима, и старешине ћелије Светог Саве у Кареји, јеромонаха Теодула. О томе се сазнаје из повеље краља Милутина, која је сачињена 1317/1318, тј. око две године после Никодимове и Теодулове посете српском краљу.

Повеља о куповини аделфата за Светосавску испосницу (1317/1318) сад-ржи све делове хрисовуље – *симболичну инвокацију*, веома свечану *аренгу* која започиње цитатима из Јеванђеља и, потом се наставља приповедањем живо-та светог Саве које се завршава оснивањем Хиландара и ћелије Светог Саве у Кареји.⁶⁸ У првом делу *ексјозиције* излаже се однос краља Милутина према Светосавској ћелији – његово прихватање да се брине о њој и њеном стареши-ни, јеромонаху Теодулу. У другом делу се прича да су краљу долазили игуман Хиландара, јеромонах Никодим и старешина ћелије Светог Саве, јеромонах Теодул, и да је краљ, уз благослов архиепископа Саве III, изишао у сусрет њиховом захтеву за помоћ ћелији: *И колико зајражи часни сѣарац кир Теодул, дадох му за ѿодизање и обнављање ћелије госѿодарева, родитѣља краљевствѣ ми, свейго Саве, и књигама је оиремих, и свейим иконама и свим шѣо је ѿѿреб-но.* И одмах наставља *И куйих ѿри аделфатѣа жиѣиѣљима ѿе ћелије.*⁶⁹ Јасно је да игуман Никодим и старешина Светосавске испоснице Теодул нису могли сами одлучити о продаји аделфата за ћелију у Кареји. Требало је да се о томе договоре са хиландарским братским сабором или манастирским првацима. Будући да је повеља писана две године после краљевог захтева и доношења одлуке братског сабора о продаји аделфата, у време када је Никодим, као бивши игуман, боравио у Србији на положају архиепископа (17. мај 1317–1324), није необично што се у повељи тај захтев не спомиње, него се о куповини аделфата говори као о сврше-ном чину. Из текста повеље произлази да је краљева намера била да два аделфа-

аделфата, Мешовита грађа /Miscellanea XXXII, Историјски институт, Београд 2011, 39–49, где су наведена ранија издања (1318–1321: веродостојни препис) (цит. *Д. Живојиновић*, Акт хиландарског сабора); *Д. Живојиновић*, Повеља братског сабора манастира Хиландара о аделфатима за Карејску келију Светог Саве Јерусалимског, 1332, јун 16, индикт 15, Стари српски архив 2 (2003) 41–54, са бележењем ранијих издања (прерада) (цит. *Д. Живојиновић*, Повеља братског сабора).

⁶⁷ Поред мишљења издавача (в. претходну напомену), споменимо да су Св. Вуловић, Ст. Новаковић и Ст. Станојевић изнели мишљење да је повеља из 1317/1318. године лажна, док је Вл. Ђоровић сматрао да је сумњива; Рад. Грујић, за разлику од претходних, указао је поверење подаци-ма повеље; за библиографске податке тих аутора в. *М. Живојиновић*, Документи о аделфатима, 386; *Д. Живојиновић*, Интерполисана хрисовуља, 14. Поред мишљења које је дао уз издање повеље, *Вл. Мошин* јој је, још пре издања, посветио посебан чланак (Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318. године, Гласник Скопског научног друштва 19 (1938) 59–78) доказујући њену аутентичност.

⁶⁸ *Д. Живојиновић*, Интерполисана хрисовуља, р. 1–45.

⁶⁹ *Д. Живојиновић*, нав. дело, 20, р. 45–63. За превод повеља из 1317/1318 и из око 1321. годи-не користили смо рукопис „Владарске повеље у архиву манастира Хиландар“ (издање у припреми).

та купи од Хиландара, а трећи од неког грчког манастира, да не би манастир био превише оптерећен давањем трију издржавања. Томе су се успротивили игуман Никодим и старешина ћелије Теодул, подсећајући на обавезу Хиландара да се брине о својој ћелији.⁷⁰ Противљење игумана Никодима и старца Теодула иде у прилог нашој претпоставци да је хиландарском братском сабору краљ Милутин преко њих упутио 1316. године захтев за куповину аделфата. Могли бисмо схватити као диспозицију⁷¹ речи којима се повеља наставља *И учини краљевство ми у складу са њиховом молбом* (р. 66–67), што би се очигледно односило на куповину само два аделфата, о чему се јасно говори у одлуци хиландарског братског сабора, на чије ћемо се уношење у краљеву повељу осврнути у даљем тексту.

После излагања о договору братственика, забележених по имену (р. 67–74), у диспозицији се наставља: *И када се сви усагласише њродадоше краљевство ми ћелији Светиог Саве: да дају два мерџика онима који ће живети у ћелији оној*. Пошто су забележене намирнице и све друго што ће се од манастира давати у ћелију, речено је *И даде им краљевство ми њисућу њерџера за два комаџа, а џрећи комаџ да кује од грчког манастџира*. И потом, као да је требало још једанпут нагласити, поновљено је да *Након иџто се џако договорџла сва браџиџа, џродадоше два комаџа ћелији Светиог Саве и краљевство ми*.⁷² Не само да је јасно речено да је краљ купио два аделфата, него и сума од хиљаду перпера коју је дао за њих то потврђује. Наиме, краљ је неку годину доцније (око 1321) за три аделфата дао хиљаду осам стотина перпера.⁷³ У другом делу диспозиције краљ Милутин обнавља заповест светог Саве о избору подобног припадника хиландарског братства за старца ћелије и забрани онима који долазе из манастира да га узнемиравају – они треба да бораве у ћелијама које су за њих саграђене (р. 80–90). После *короборације и санкције* (р. 90–96), повеља садржи краљеву заповест (повелџ) *џроџу Светиџ Горе ... учџиџељу и настџојнику Аџонске џусџиџе, кир Исаку џеромонаху* да стави свој потпис испод краљевог (р. 96–98) – заповест која нам није позната, из других, грчких и српских, владарских повеља. Видели смо да су протов потпис, потписи чланова његовог савета или игумана и представника суседних малих манастира на актима о стварању аделфата били довољна гаранција, како за пуноважност склопљеног споразума, тако и за извршавање његових одредаба. Изгледа да посебан акт братског сабора у тим случајевима није био неопходан, јер је саборско прихватање споразума било садржано у акту будућег аделфатора.⁷⁴ Томе у прилог говоре акти братских

⁷⁰ У повељи су забележене њихове речи *Она ћелија је џрва манастџрска, и без куџовине манастџр ће је, хџео или не хџео чуваџи*. Боље је да се куџи од нашег манастџира, а браџиџа (да) џримају (перпере): Д. Живојиновић, Интерполисана хрисовуља, 20, р. 63–66.

⁷¹ У тој повељи, због излагања прошлх догађаја, експозиција и диспозиција се не могу јасно раздвојити; в. и Д. Живојиновић, Исто, 29.

⁷² Д. Живојиновић, Исто, 21, р. 74–80. Издржавање се састојало од хлеба, уља, сочива, одеће, обуће и од свега другог што добија сва братија у манастиру; једино се вино није давало у Светосавску испосницу, јер се Сава побринуо да је она од свога оснивања располагала виноградима, в. М. Живојиновић, Историја Хиландара I. Од оснивања манастира до 1335. године, Београд 1998. 83, 93. Термини *комаџ*, *мђрџитик* и *адрџфат* означавају целокупно издржавање, в. М. Живојиновић, Аделфати, 244.

⁷³ В. овде и нап. 77.

⁷⁴ В. текст уз нап. 14, 17, 21, 25, 28, 29 и 39.

сабора светогорских манастира, реципрочни актима будућих аделфатора изван Свете Горе, којима је гарантовано испуњавање уговором преузетих обавеза.⁷⁵ У Милутиновој повељи као да се наставља краљева наредба да после прота акт потпише игуман, јеромонах Никодим и *после њих баиша и сва најред именуша начелна браишија – да буде за ѿишврду* (р. 98–100).

На основу дипломатичких обележја владарских повеља и аката братских сабора, наш закључак је да су прот Исак, игуман Никодим и манастирски прваци својим потписима потврдили одлуку братског сабора о продаји аделфата, односно акт реципрочан краљевој повељи, чиме су гарантовали да ће манастир испуњавати преузете обавезе. Њихове потписе преписивач, кога је А. А. Турилов идентификовао са писаром, расоношом Мартинијаном,⁷⁶ није унео у препис који је, претпостављамо, по налогу игумана Гервасија, сачинио као збирни докуменат, састављен од Милутинове повеље и одлуке братског сабора. Преписујући хронолошке индикације, преписивач је очигледно погрешно прочитао број индикта.

И повеља из које се сазнаје да је краљ Милутин купио од Хиландара три аделфата – два за пирг Светог Вазнесења у Хрусији и један за ћелију Свете Тројице, такође је сачувана у препису који је, по нашем мишљењу, збирни докуменат. Сачињен је од краљеве повеље и одлуке братског сабора. Повеља је и по композицији и по садржају веома слична Милутиновој повељи из 1317/1318. године, али је знатно краћа. И њена *аренга* садржи цитате из Јеванђеља.⁷⁷ У *ексиозицији* се затим излаже да се краљу Милутину обратио старац Симеон – старешина *ћелије Светог Вазнесења*, тј. пирга у Хрусији, тражећи помоћ у храни и одећи, како би се он и братија са њим, ослобођени брига за материјалне ствари, могли посветити молитви. Краљ је прихватио Симеонову молбу и најпре опремио ћелију потребним стварима (р. 14–24) и потом се, по свој прилици, обратио братском сабору ради договора о куповини аделфата. О том краљевом обраћању у повељи нема помена, а у *диспозицији* се излаже како се цели братски сабор – забележена су само имена братије начелне, договорио са краљем о продаји три комата, тј. аделфата – два за пирг у Хрусији и један за ћелију Свете Тројице, за хиљаду осам стотина перпера.⁷⁸ У *санкцији* се игуман Гервасије обраћа својим наследницима молбом да ништа не измене од оног што је договорено, да чувају да то буде чврсто и непромењено. Акт је оверио својим потписом игуман Гервасије (р. 36–42).

Већ је Вл. Мошин закључио на основу употребе неких слова да је у питању препис настао у последњим годинама Гервасијевог игуманства (†1335/1336), тј. после 1330.⁷⁹ А. А. Турилов је идентификовао писара највећег дела ове повеље, као и потписа игумана Гервасија са хиландарским писаром, споменутих расоно-

⁷⁵ В. текст уз нап. 41, 48, 53.

⁷⁶ Користимо ову прилику да се за идентификацију рукописа све три повеље (1317/1318, око 1321. и 1332) најсрданије захвалимо академику Анатолију А. Турилову.

⁷⁷ Види Д. Живојиновић, Акт хиландарског братског сабора, 40–41, р. 1–14.

⁷⁸ Исто, 42, р. 24–36. Садржина аделфата, са додатком вина, била је иста као за братственике Светосавске испоснице, в. овде нап. 72.

⁷⁹ Споменици I, 340; уп. и Д. Живојиновић, Акти братског сабора, 46.

шом Мартинијаном, док за последњи део повеље – обраћање игумана Гервасија својим наследницима сматра да би могао бити Гервасијев аутограф и такође датира прављење овог преписа у четврту деценију 14. века, пре 1335/1336. године,⁸⁰ који је, како смо већ споменули, по нашем мишљењу збирни докуменат.

Вероватно да прављење преписа Милутинових повеља о аделфатима, посебно оне за ћелију Светосавске испоснице, треба довести у везу са тражењем, од краља Душана, једног, тј. трећег аделфата који је краљ Милутин предложио да купи од неког грчког манастира, али та куповина није остварена. О томе да је краљ Душан дао хиљаду перпера за куповину тог трећег аделфата сазнаје се из акта игумана Гервасија, сачуваног такође у препису. Акт започиње *аренгам* о томе да краљ Стефан, звани Душан, помаже манастире и ћелије.⁸¹ Аренга затим прелази у *експозицију* приповедањем да је игуман Гервасије обавестио краља о ћелији Светог Саве у Кареји и посебно о потребама оних који у њој живе. *Диспозиција* се односи на догађаје који су уследили Гервасијевом повратку у манастир са златом, тј. хиљадом перпера коју је добио од краља Душана за један мертик. Дошавши у манастир, Гервасије га је хтео купити од грчког манастира, али му братија то није дозволила, будући да је ћелија манастирска и да је братство у сваком случају треба да издржава (р. 7–28). Диспозиција садржи одлуку братског сабора да се за примљених хиљаду перпера од манастира даје један мертик братији у ћелији Светог Саве, што је укупно три аделфата којима Хиландар снабдева Светосавску испосницу (р. 28–35). После санкције је закључна формула да су братственици који су се тада налазили у манастиру својим потписима потврдили и посведочили (и к'са братија подьписахомъ къ свѣдѣннне к'сѣмъ) све што су испричали. Дата је листа од двадесет и четири имена, чији потписи нису унети у препис. Следе потпуне хронолошке индикације после којих је потпис игумана Гервасија (р. 35–52).

Формулар ове повеље (1332) сличан је формулару двеју повеља краља Милутина (1317/1318. и око 1321), с тим што се у овој повељи списак братственика налази после санкције. Међутим, ипак има једна значајна разлика. У повељи краља Милутина за Светосавску испосницу и највећем делу повеље за пирг у Хрусији и ћелијицу Свете Тројице, краљ приповеда у првом лицу (к'раљство ми);⁸² такође се и игуман Гервасије у санкцији повеље за Хрусију и ћелијицу Свете Тројице обраћа својим наследницима у првом лицу (и к'са молниъ о'тъци братија хотѣшини быти по насъ).⁸³ За разлику од њих у експозицији повеље о Душановој куповини једног аделфата, у делу који се односи на разговор Душана и Гервасија, и краљ и игуман се спомињу само у трећем лицу (краљ слышавъ же и о к'ялини свѣтаго ... к'сави, какоже възвѣстни к'доу о нѣн ч'стнын нгоуденъ р'ѣподобнни о'тъць

⁸⁰ Види нап. 76.

⁸¹ Д. Живојиновић, Повеља братског сабора, 43, р. 1–6. Док се у повељама увек јавља само име Стефан за сина Стефана Дечанског, у овој повељи забележено је и његово народно име Душан, в. Д. Живојиновић, нав. дело, 47.

⁸² Д. Живојиновић, Интерполирана хрисовуља, 16, р. 1; 19, р. 45, 46, 50; 20, р. 57, 58 итд. Д. Живојиновић, Акт хиландарског братског сабора, 40, р. 1; 41, р. 14, 15, 20; 42, р. 24, 30 и 34.

⁸³ Исто, 42, р. 36.

наш кѹр Гервасиѣ ѿродонахъ).⁸⁴ Тако тај део повеље има облик извештаја о прошлом догађају – сусрету краља Душана и игумана Гервасија, до којег је могло доћи у Србији, приликом доласка монаха Хиландара да би присуствовали Душановом устоличењу за краља, што остаје само као претпоставка. Међутим, када текст прелази на одлуку сабора, излагање се наставља у првом лицу једине (и възбранѣнѣ бысть нами, в'сѣмъ намъ к' нѣмоу рек'шедь...⁸⁵).

Повеља из 1332. године јесте препис скоро савремен оригиналу, како показује рукопис који је А. А. Турилов датирао у четврту деценију 14. века. Да је у питању препис види се и по томе што је у тексту забележено да су братственици који су се тада налазили у манастиру потписали за потврду свега што су казали (въ оутврѣжденнѣ всѣмъ реченнымъ нами, подьписахомъ братнѣа коѣ се тогда шобрѣтадоху въ монстыри),⁸⁶ али писар, због веће веродостојности преписа, у њега није унео њихове потписе.

На основу изнесеног можемо закључити да се будући аделфатор, да би обезбедио себи аделфат, обраћао својим даровним актом игуману и братству манастира у који је намеравао ући или од њега добијати издржавање. Братски сабор или братија начелна манастира коме се дародавац обратио доносили су одлуку о стварању аделфата. Ти акти, којима су заинтересоване стране гарантовале да ће испуњавати договорено, писани су истог дана. Када су својим присуством уговарању аделфата и потписивањем сачињеног уговора, прот са члановима свога савета, или игумани малих манастира суседних монашкој установи будућег аделфатора, дали довољне гаранције да ће обе стране поштовати споразум, или у случају да је аделфат, уласком дародавца у манастир, одмах био реализован, издаван је само један докуменат. Наш је закључак да је, знајући за ту праксу, игуман Гервасије, дајући налог да се акти о аделфатима (1317/1318, око 1321. и 1332) препишу, вероватно из практичних разлога, препоручио да се сачине као збирни документи, састављени од краљеве повеље и одлуке хиландарског братског сабора. Аналогно препису сачињеном у царској канцеларији, у византијској дипломатици познатом као *ἵρрейису царске канцеларије*,⁸⁷ препис веродостојне садржине, сачињен у манастиру, према потреби и као збирни докуменат, сматрамо *манастирским ἵρрейисом*. Дакле, три српске повеље о аделфатима су веродостојни манастирски преписи сачињени као збирни документи.

⁸⁴ Исто, 43, р. 7–10, в. и р. 14–16, 20: нгоуден' же вѣдан'ноѣ доу злато принесе ...; р. 24–25: Гервасиѣ възсоте оуть грѣскаго монастыря третѣ кодасть коупити.

⁸⁵ Исто, 44, р. 25; в. р. 27, 28, 29, 34, 36.

⁸⁶ Д. Живојиновић, Повеља братског сабора, 45, р. 41–43; в. и р. 50.

⁸⁷ Види I. E. Караџианпоулов, Βυζαντινή διπλωματική, Α. Αὐτοκρατορική ἔγγραφα. Βυζαντινά καὶ μελέται, Κέντρον βυζαντινῶν ερευνῶν, Θεσσαλονίκη 1972, 254: Ἰσότυλα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας по садржају и спољашњем изгледу верни су преписи оригиналних аката, написани писмом царске канцеларије са уношењем речи написаних црвеним мастилом.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Actes de Chilandar II. Actes slaves, éd. *V. Korablev*, Виз. Временник 19 (1915), Приложение 1, n° 17 (1317/1318: оригинал); n° 25 (1332: оригинал) [Vizantijskij Vremennik 19 (1915), Priloženie 1, n° 17 (1317/1318: original); no. 25 (1332: original)].
- Actes de l’Athos IV: Actes de Zographou, publ. *W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev*, Византийский Временник 13 (1906), Приложение 1, n° 2, l. 3–4; [Vizantijskij Vremennik 13, Priloženie 1, n° 2, l. 3–4].
- Archives de l’Athos IIe: Actes de Kutlumus, nouvelle édition remaniée et augmentée par *P. Lemerle*, Paris 1988.
- Archives de l’Athos V: Actes de Lavra I dès origines à 1204, éd. *P. Lemerle*, Paris 1970.
- Archives de l’Athos VI: Actes d’Ésphigménou, éd. *J. Lefort*, Paris 1973.
- Archives de l’Athos VII: Actes du Prôtaton, éd. *D. Papachryssanthou*, Paris 1975.
- Archives de l’Athos IX: Actes de Kastamonitou, éd. *N. Oikodomidès*, Paris 1978.
- Archives de l’Athos X: Actes du Lavra III, éd. *P. Lemerle et al.*, Paris 1979.
- Archives de l’Athos XIII. Actes de Docheiariou, éd. *N. Oikonomidès*, Paris 1984.
- Archives de l’Athos XIV: Actes d’Iviron I, éd. *J. Lefort et al.*, Paris 1985.
- Archives de l’Athos XXI: Actes du Vatopédi I, éd. *J. Bompaire et al.*, Paris 2001.
- Archives de l’Athos XXII: Actes de Vatopédi II de 1330 à 1376, éd. *J. Lefort et al.*, Paris 2006.
- Живојиновић Д.*, Акт хиландарског братског сабора о продаји аделфата, Мешовита грађа / *Miscellanea XXXII* (2011) 39–49. [*Živojinović, D.*, Akt hilendarskog bratskog sabora o prodaji adelfata, Mešovita građa / *Miscellanea XXXII* (2011) 39–49].
- Живојиновић Д.*, Интерполисана хрисовуља краља Милутина за Карејску келију Светог Саве Јерусалимског, 1317/1318, индикт 4. (!), Стари српски архив 5 (2006) 11–41. [*Živojinović D.*, Interpolisana hrisovulja kralja Milutina za Karejsku keliju Svetog Save Jerusalimskog, 1317/1318, indikt 4. (!), Stari srpski arhiv 5 (2006) 11–41].
- Живојиновић Д.*, Повеља братског сабора манастира Хиландара о аделфатима за Карејску келију Светог Саве Јерусалимског, 1332, јун 16, индикт 15, Стари српски архив 2 (2003) 41–54. [*Živojinović D.*, Povelja bratskog sabora manastira Hilandara o adelfatima za Karejsku keliju Svetog Save Jerusalimskog, 1332, jun 16, indikt 15, Stari srpski arhiv 2 (2003) 41–54].
- Мошин Вл.*, Акти братског сабора из Хиландара, Годишњак Скопског Филозофског факултета IV, 4 (1939–1940), 180–184 (1317/1318: оригинал), 185–187 (1318–1321: препис) и 187–189 (1332: оригинал). [*Mošin Vl.*, Akti bratskog sabora iz Hilandara, Godišnjak Skopskog Filozofskog fakulteta IV, 4 (1939–1940), 180–184 (1317/1318: original), 185–187 (1318–1321: prepis) i 187–189 (1332: original)].
- Споменици на средновековната и поновата историја на Македонија I, ур. *Вл. Мошин*, Скопје 1975. [Spomenici na srednovekovnata i ponovata istorija na Makedonija I, ur. *Vl. Mošin*, Skopje 1975].

Литература – Secondary Works

- Καραγιαννοπούλου Ι. Ε.*, Βυζαντινή διπλωματική, Α. Αυτοκρατορικά έγγραφα, Βυζαντινά και μελέται, Θεσσαλονίκη 1972. [*Karagiannopoulou I. E.*, Byzantinē diplomatikē, A. Autokratorika engrafa, Byzantina kai melatai, Thessalonikē 1972].
- Живојиновић М.*, Аделфати у Византији и средњовековној Србији, Зборник радова Византолошког института 11 (1968) 241–270. [*Živojinović M.*, Adelfati u Vizantiji i srednjovekovnoj Srbiji, Zbornik radova Vizantološkog instituta 11 (1968) 241–270].

- Живојиновић М.*, Монашки аделфати на Светој Гори, Зборник Филозофског факултета у Београду XII-1 (1974) 291–303. [*Živojinović M.*, Monaški adelfati na Svetoj Gori, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu XII-1 (1974) 291–303].
- Живојиновић М.*, Документи о аделфатима за келију Светог Саве у Кареји, Зборник радова Византолошког института 24/25 (1986) 385–396. [*Živojinović M.*, Dokumenti o adelfatima za keliju Svetog Save u Kareji, Zbornik radova Vizantološkog instituta 24/25 (1986) 385–396].
- Живојиновић М.*, Историја Хиландара I. Од оснивања манастира до 1335. године, Београд 1998. [*Živojinović M.*, Istorija Hilandara I. Od osnivanja manastira do 1335. godine, Beograd 1998].
- Медведев И. П.*, Очерки византийской дипломатики, Ленинград 1988. [*Medvedev I. P.*, Očerki vizantijskoj diplomatiki, Leningrad 1988].
- Мошин Вл.*, Повелја краља Милутина Карејској ћелији 1318. године, Гласник Скопског научног друштва 19 (1938) 59–78. [*Mošin Vl.*, Povelja kralja Milutina Karejskoj ćeliji 1318. godine, Glasnik Skopskog naučnog društva 19 (1938) 59–78].

Mirjana Živojinović

(Institut d'études byzantines de l'Académie serbe des sciences et des arts, Belgrade)

CHARTES PORTANT SUR LES *ADELPHATA* CONTRIBUTION À LA DIPLOMATIQUE BYZANTINO-SERBE

Les Adelpata étaient créés par des actes réciproques – 1. par un acte de donation du futur *adelpatarios* par lequel celui-ci, faisant don de biens meubles ou immeubles, ou versant une certaine somme d'argent, demandait en retour d'obtenir un *adelpaton* dans le monastère doté ou un entretien sous forme de denrées alimentaires, si il était amené à séjourner durablement hors de ce dernier 2. par une décision de la confrérie dudit monastère signifiant l'acceptation de cette demande. Ces actes constituaient une garantie que les deux parties rempliraient leurs obligations. Lorsque, par leur présence lors de la conclusion des *adelpata* et de la signature du contrat établi, le protos et les membres de son conseil, ou bien les higoumènes des petits monastères voisins [de celui] du donateur, apportaient une garantie suffisante du fait que les deux parties respecteraient leurs engagements, ou bien dans le cas où l'*adelpaton*, du fait de l'entrée du donateur au monastère, était immédiatement réalisé, on ne délivrait qu'un seul document. Appliquant cette pratique d'établissement d'un document unique, les actes serbes concernant des *adelpata* (1317/1318, vers 1321 et 1332) ont été copiés à Chilandar, sans doute à la demande de l'higoumène Gervais, comprenant respectivement une charte du roi Milutin ou Dušan, et une décision de la confrérie de Chilandar. L'identification – proposée par A. A. Turilov – reconnaissant dans le moine Martinijan le scribe de la charte du roi Milutin portant sur l'achat de deux *adelpata* pour l'hèsychastèrion de Saint-Sabbas à Karyés, et de la plus grande partie de sa charte portant sur l'achat de trois *adelpata* pour le pyrgos à Chrysè et le kellion de la Sainte-Trinité, va en faveur de l'authenticité de ces copies. Ces deux chartes ont été

copiées vraisemblablement à l'époque où les moines de Chilandar se sont adressés au roi Dušan pour lui demander d'acheter un troisième *adelphaton* à leur monastère pour l'hésychastèrion de Saint-Sabbas à Karyés. La copie de la charte concernant l'achat de ce troisième *adelphaton* (1332) a été réalisée à Chilandar rapidement après la délivrance de l'original, comme en témoigne l'écriture du copiste, que A. A. Turilov date également de la quatrième décennie du 14e siècle. Ces trois chartes serbes concernant des *adelphata* sont donc des copies authentiques conventuelles.